

BIBΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Lance Freeman

*There Goes the 'hood:
Views of Gentrification from
the Ground Up*Temple University Press,
Philadelphia, 2006

Η διαδικασία του gentrification ή, ελληνιστί –όπως τουλάχιστον τείνει να επικρατήσει ελλείψει καταλληλότερων εναλλακτικών όρων– του εξευγενισμού, πέραν του ότι αποτελεί ένα από τα πλέον προσφιλή θέματα μελέτης στη σύγχρονη αστική γεωγραφία και πολεοδομία, είναι μία από τις λίγες επιστημονικές συζητήσεις στις οποίες ο προοδευτικός λόγος είναι σχεδόν κυρίαρχος ή τουλάχιστον έχει τόση δημοσιότητα ώστε να γίνεται ευρέως αισθητός. Ακόμα και στην παραδοσιακά συντηρητική ακαδημαϊκή συζήτηση στις ΗΠΑ, η παρουσία, για παράδειγμα, των αντιλήψεων του Neil Smith είναι, αν όχι καθοριστική, τουλάχιστον ενοχλητικά παρούσα.

Ας σημειωθεί δε εδώ ότι χρησιμοποιώ τον όρο εξευγενισμός (και κατ' αντιστοιχία τους όρους εξευγενιστής και εξευγενιζόμενος) χωρίς να μπαίνω στην ουσία της περί ορολογίας συζήτησης, είτε αυτή αφορά στο εύρος, είτε στη χροιά του όρου, ενώ σίγουρα η χρήση του δεν συνεπάγεται κάποια προσπάθεια ωραιοποίησης του προτασός. Πρόκειται για μια επιλογή καθαρά πρακτικού χαρακτήρα.

Με τον εξευγενισμό, και μάλιστα με σαφείς τάσεις ωραιοποίησής του, ασχολείται το υπό παρουσίαση βιβλίο, το οποίο φέρει τον ελαφρώς

λαϊκίστικο τίτλο *There Goes the 'hood: Views of Gentrification from the Ground Up* (σε ελεύθερη μετάφραση: *Πάει η γειτονιά: απόψεις του εξευγενισμού από τα κάτω*) και είναι γραμμένο από τον Lance Freeman, αναπληρωτή καθηγητή του Πανεπιστημίου Columbia. Σύμφωνα μάλιστα με τους –κυρίως Αμερικανούς– κριτικούς του, πρόκειται για μια σημαντική ερευνητική εργασία η οποία έρχεται να δώσει μια αναζωογονητική νέα πνοή στην περί εξευγενισμού συζήτηση ή, ακριβέστερα, μια αναζωογονητική νέα πνοή σε πλήρη αντίθεση με τον Smith και κάθε αριστερή φιλολογία. Οι ως επί το πλείστον ενθουσιώδεις κριτικές προέρχονται από το κύριο ρεύμα της πολεοδομικής και γεωγραφικής σκέψης, αν και είναι προφανές πως έχουν ευρύτερη απήχηση, καθώς το βιβλίο έχει καταταγεί στα 10 καλύτερα βιβλία του 2007 όπως τα επέλεξε το γνωστό site Planetizen, έχει κερδίσει πλήθος διακρίσεων (π.χ. Winner of the Urban Affairs Association Best Book Award, 2007), έχει αποσπάσει θετικές κριτικές από πλειάδα επιστημονικών περιοδικών αλλά και σημαντικών εφημερίδων, φαίνεται πως εκδοτικά έχει πάει εξαιρετικά καλά, ενώ ο συγγραφέας του έχει ήδη δώσει επτά σχετικές συνεντεύξεις, ή τουλάχιστον τόσες έχουν πέσει στην αντίληψη του γράφοντος. Ένας άλλωστε από τους λόγους παρουσίας του έργου αυτού είναι και η εκτεταμένη του δημοσιότητα.

Ενδιαφέρον πάντως παρουσιάζουν και οι διατυπωμένοι στόχοι του. Ο Freeman, Αφροαμερικανός που εμφανώς χρησιμοποιεί την καταγωγή του για να προσδώσει κύρος και ηθική βάση στα γραφόμενά του, αποπειράται να απαντήσει στο ερώτημα πώς επηρεάζονται από τον εξευγενισμό οι κάτοικοι των περιοχών οι οποίοι βιώνουν αυτή τη μετάβαση, είτε ως εξευγενιστές, είτε ως εξευγενιζόμενοι, χρησιμοποιώντας μια μέθοδο την οποία θεωρεί από πρωτοποριακή έως επαναστατική: τις «μη δομημένες» (στην ουσία χωρίς αυ-

στηρά προκαθορισμένο ερωτηματολόγιο) συνεντεύξεις, τις οποίες διεξάγει σε δύο αναδυόμενες και έντονα εξευγενιζόμενες περιοχές μαύρων της Νέας Υόρκης: μία στο Χάρλεμ και μια στο Κλίντον Χιλ. Στην προσπάθειά του δε να δείξει πόσο «από τα κάτω» είναι οι παρουσιαζόμενες απόψεις, αλλά και για να πείσει ότι πρόκειται για μια πρωτότυπη μάτια από τη θέση των άμεσα ενδιαφερόμενων, ο συγγραφέας παραθέτει απαράλλακτα απομαγνητοφωνημένα τμήματα των συνεντεύξεων, τα οποία φυσικά βρίζονται πειστικότητας αργχοτικών εκφράσεων, ασυνταξιών και άλλων δήθεν ρεαλιστικών –οπωσδήποτε ιλαρών– στοιχείων.

Οι πραγματικοί στόχοι του βιβλίου, ακόμα και αν ποτέ δεν δηλώνονται και σίγουρα δεν απομακρύνονται εμφανώς από τους εκπεφρασμένους του, δίνουν σαφή έμφαση στην «νέα» ανάγνωση του φαινομένου του εξευγενισμού. Μια ανάγνωση, όπως ήδη αναφέρθηκε, εμφανώς σε αντίθεση με αυτές του ρεύματος του Smith και –συνγά– τόσο εντυπωσιακά αντιεπιστημονική ώστε εκπλήσσει. Είναι προφανής η προσπάθεια άρσης της αρνητικής χροιάς του όρου όπως αυτή καταγράφεται τόσο σε τμήματα της βιβλιογραφίας, όσο και σε κινήσεις πολιτών, κατοίκων ή οργανώσεων, στη λαϊκή δηλαδή συνείδηση, ενώ σαφής είναι και η αδυναμία του συγγραφέα να πείσει ή έστω να προσφέρει όντως ενδιαφέρουσες όψεις μιας καλοπροαίρετα διαφορετικής ανάγνωσης του φαινομένου.

Το βιβλίο ωστόσο ανοίγει με μια σύντομη, προκλητική, σχεδόν ενδιαφέρουσα, αλλά δηλωτικά ύποπτη εισαγωγή, που αν μη τι άλλο αμέσως καταδεικνύει τις θετικιστικές αντιλήψεις του συγγραφέα, μα παραδόξως κερδίζει την προσοχή του αναγνώστη. Απόψεις άλλωστε σύμφωνα με τις οποίες ο εξευγενισμός και η εκτόπιση των κατοίκων (displacement), κατά πολλούς στόχος του εξευγενισμού, δεν είναι τόσο άμεσα συνδεδε-

μένα φαινόμενα όσο πιστεύεται, σίγουρα δεν είναι κοινότοπες, ενώ και η προοπτική μιας περιγραφής των αντιλήψεων των εξευγενιστών είναι μάλλον ευπρόσδεκτη.

Περισσότερο συνηθισμένη πάντως είναι η σχετικά σύντομη αναφορά στην εξέλιξη του Χάρλεμ και του Κλίντον Χιλ, η οποία ακολουθεί την εισαγωγή και, χωρίς να αποτελεί κάτι το συγκλονιστικό ή το εξαιρετικά πρωτότυπο, είναι αρκετά επιτυχημένη στο να εισαγάγει τον αναγνώστη στο κλίμα και την ιστορική εξέλιξη των υπό μελέτη περιοχών αλλά και στο να αναδειξει τη σημασία των φυλετικών ζητημάτων στη διαμόρφωση της αμερικανικής πολεοδομικής πραγματικότητας. Ίσως δε να αποτελεί και το πιο ενδιαφέρον τμήμα του βιβλίου.

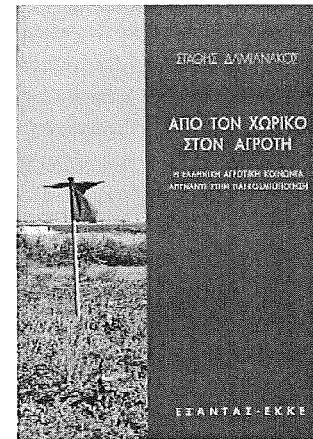
Το ομώνυμο του βιβλίου τρίτο κεφάλαιο τοποθετείται γενικά περί εξευγενισμού, αλλά παράλληλα εισάγει και στην καθαντό μεθοδολογία συνεντεύξεων του συγγραφέα, αποτελώντας την πρώτη σαφή προσπάθεια εξωραϊσμού του εξευγενισμού. Περιγράφονται κυρίως οι θετικές του όψεις, ως επί το πλείστον όπως αυτές γίνονται αντιληπτές από τους νέους εξευγενιστές κατοίκους, αν και διακριτικά αναφέρεται και η αίσθηση παλιότερων κατοίκων ότι τα θετικά αυτά (κυρίως σχετιζόμενα με την κατανάλωση και το άνοιγμα νέων καταστημάτων και νέων ειδών καταστημάτων) δεν προορίζονται για τους ίδιους. Αντίθετα, όπως ακόμα διακριτικότερα αναφέρεται, οι παλιότεροι κάτοικοι φοβούνται για τον εκτοπισμό τους. Με αφορμή δε τους φόβους αυτούς, ακολουθεί μια παράθεση μεθόδων εκδίωξης παλιών κατοίκων, παράλληλα με σύντομες μα διαφωτιστικές αναφορές στους μαύρους εξευγενιστές, τις αξίες γης και τις διακυμάνσεις των νοικοιών.

Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια ανίχνευσης των αιτιών (!) του εξευγενισμού μέσα από συνεντεύξεις, η οποία εκπλήσσει με τον δήθεν αφελή εμπειρισμό της και την παντελή έλλειψη αναφορών σε

έννοιες που έστω να υπονοούν την ύπαρξη μιας κάποιας αγοράς ακινήτων. Ταυτόχρονα, περιγράφονται οι αντιδράσεις των εξευγενιζόμενων κατοίκων στην άφιξη των λευκών εξευγενιστών (άλλοτε θετικές και άλλοτε αρνητικές) καθώς και στην αυξημένη παρουσία της αστυνομίας (κυρίως αρνητικές), η οποία μάλιστα, κατά το συγγραφέα, είναι ένα από τα λίγα «θετικά» τα οποία εξίσου απολαμβάνουν νέοι και εναπομείναντες παλιότεροι κάτοικοι. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οι λίγες συνεντεύξεις οι οποίες δεν εκφράζουν τις ακραία συντηρητικές αντιλήψεις εξευγενιστών ιδιοκτητών αντιμετωπίζονται ως σχεδόν γραφικές. Παρουσιάζονται δηλαδή ως κυνικοί οι άνθρωποι που αδυνατούν να συλλάβουν αυτό που ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται ως σύγχρονη πραγματικότητα, ενώ έμμεσα λοιδορούνται και όσοι αντιλαμβάνονται τις πολύ πραγματικές επεμβάσεις του Columbia ή της οικογένειας Trump ως εις βάρος τους συνωμοσίες.

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, βέβαια, ο συγγραφέας προτείνει λύσεις τόσο για το ξεπέραςμα της κυνικότητας αυτής, όσο και για την κοινωνική άνοδο των εξευγενιζόμενων κατοίκων, ή όσων εξ αυτών τουλάχιστον παραμένουν, χρησιμοποιώντας στοιχεία της θεωρίας των neighborhood effects, η οποία φαντάζομαι ότι καλύτερα θα αποδιδόταν ως θεωρία «επιδράσεων γειτονίας». Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι οι όποιες προσωπικές σχέσεις μεταξύ εξευγενιστών και παλιών κατοίκων πιθανώς αναπτυχθούν θα επηρεάσουν θετικά τους δεύτερους, είτε προσφέροντάς τους θετικά παραδείγματα (!), είτε προσφέροντάς τους δυνατούς συνεργασιών εκτός του ταξικού τους περιγυρου και άρα ευκαιρίες κοινωνικής ανέλιξης, είτε, τουλάχιστον, βοηθώντας τους να ξεπεράσουν τον επάρατο κυνισμό τους. Όσο φυσικά και αν προσπαθεί ο συγγραφέας να ανακαλύψει σχετικά παραδείγματα, δεν βρίσκει παρά ελάχιστα –ασήμαντες– περιπτώσεις,

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

ΣΤΑΘΗΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ
**ΑΠΟ ΤΟΝ ΧΩΡΙΚΟ
ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΗ**

Η ελληνική αγροτική
οικονομία απέναντι στην
παγκοσμιοποίηση

ΕΞΕ

ΜΑΡΣΕΛ ΜΑΖΟΥΑΓΙΕ
ΛΟΡΑΝΣ ΡΟΥΝΤΑΡ
**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΓΕΩΡΓΙΩΝ
ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**

Από τη Νεολιθική Εποχή
στη σύγχρονη κρίση

τις οποίες παρουσιάζει με υπερβολική έμφαση.

Ικανοποιημένος δε με την ανακάλυψη θετικών αποτελεσμάτων καθώς και δυνατότητων βελτίωσης των εξευγενιζόμενων περιοχών κατά τρόπο ώστε να εκτιμώνται από τους παλιούς κατοίκους –ακόμα και αν δέχεται την ύπαρξη τάσεων εκτόπισης τους, τις οποίες προσπαθεί να υποβαθμίσει– ο Freeman έρχεται να προτείνει λύσεις σε ένα κλίμα διαταξικής συμφιλίωσης και στο επίπεδο του σχεδιασμού και της χάραξης πολιτικών. Το κύριο δε πρόβλημα που ο σχεδιασμός αυτός θα έλθει να λύσει όχι μόνο δεν σχετίζεται με την άμβλυνση των όποιων ανισοτήτων προέρχονται από τον εξευγενισμό, αλλά δεν είναι άλλο παρά η προαναφερθείσα κυνικότητα των εξευγενιζόμενων (όση τουλάχιστον απέμεινε μετά το συγχρωτισμό τους με τους καινούργιους τους γείτονες) κατοίκων, οι οποίοι δεν λένε να εκτιμήσουν τις διαδικασίες που βιώνουν. Για να ξεκαθαρίσει μάλιστα τις απόψεις του και να αποδείξει πόσο λίγο τον ενδιαφέρουν ζητήματα όπως η μίξη τάξεων, φυλών και εθνοτήτων σε εξευγενισμένες περιοχές, ο συγγραφέας μάς προσφέρει ένα από τα χυδαιότερα χωρία των τελευταίων ετών (σ. 167): «Οι φτωχοί δεν αντέχουν οικονομικά το να κατοικούν στην πάνω-ανατολική πλευρά του Μανχάταν. Γιατί λοιπόν θα έπρεπε η κοινωνία να ενδιαφέρεται για το αν μπορούν να ζήσουν στο Χάρλεμ; Αν κάποιος δεν είναι διατεθειμένος να απορρίψει το σύνολο του συστήματος, δεν φαίνεται να υπάρχουν επαρκείς λόγοι για θεσμικές επεμβάσεις». Είναι προφανές λοιπόν ότι, αν μη τι άλλο, οι φτωχοί θεωρούνται εκτός της κοινωνίας και ότι τα εναπομείναντα εξέχοντα μέλη της δεν έχουν κανένα λόγο να αποδεχτούν την οποιαδήποτε –οριακά ρεφορμιστική έστω– υποχώρηση. Πρόκειται για την ιδεολογία του πολέμου εναντίον των φτωχών, όπως την έχει κατά καιρούς περιγράψει ο Mike Davis, συμπυκνωμένη σε μία παράγραφο.

Έχοντας ήδη ξεκαθαρίσει εντυπωσιακά τη θέση του, ο Freeman κλείνει το βιβλίο με ένα αδιάφορο κεφάλαιο συμπερασμάτων και ένα παράρτημα μεθοδολογίας, όπου διακριτικά γίνεται παραδοχή του γεγονότος ότι βασίζεται σε μια καθαρά ποιοτικού τύπου, και άρα περιορισμένης ερμηνευτικής αξίας, έρευνα. Πέρα όμως από τη σχετική παραδοχή της περιορισμένης αξίας των πορισμάτων του βιβλίου από τον ίδιο το συγγραφέα του, μια συνολικότερη παραπέρα κριτική του, και δη σε τρία επίπεδα, θεωρώ πως θα είχε ενδιαφέρον.

Ως πηγή βιβλιογραφικής γνώσης, κατ' αρχάς, είναι ένα έργο εξαιρετικά φτωχό, αφού ακόμα και η στοιχειώδης ιστορική αναδρομή θα είχε ενδιαφέρον μόνο για κάποιον που δεν έχει καμία πρότερη γνώση των περιοχών και ταυτόχρονα καμία πρόσβαση στο διαδίκτυο. Από την άλλη, βέβαια, πρόκειται για ένα εξαιρετικά χρήσιμο στην περιγραφή του πλέον αντιδραστικού τρόπου σκέψης βιβλίο, ενώ –έστω και κατά λάθος– αφήνει να αναδειχθούν οι τρόποι και οι φυλετικές διαστάσεις του αμερικανικού εξευγενισμού, αλλά και ψήγματα των σχετικών λαϊκών ή μη απόψεων.

Μεθοδολογικά, ακόμα και αν δεχτούμε την καλή προαίρεση του συγγραφέα, η μελέτη επίσης παρουσιάζει τεράστια προβλήματα. Μερικές δεκάδες μη τυχαίες συνεντεύξεις με ως επί το πλείστον μη αντιπροσωπευτικό δείγμα σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να θεωρηθούν ενδεικτικές των απόψεων που επικρατούν. Το γεγονός μάλιστα πως ο συγγραφέας άλλοτε θεωρεί τα λεγόμενα των συνεντευξιζόμενων σοβαρά και άλλοτε όχι (κατά το πολιτικώς συμφέρον), αλλά και η ίδια η ποιότητα των «ημιδομημένων» συνεντεύξεων, σίγουρα δεν προσδίδουν στη μελέτη επιστημονικό κύρος και αναιρούν κάθε επίφαση αντικειμενικότητας. Στην ουσία πρόκειται για μια βολικά επιλεγμένη μέθοδο χιονόμπαλας με δείγμα μόλις 51 από-

μων, και μάλιστα, όπως ο ίδιος ο συγγραφέας παραδέχεται, με όχι αντιπροσωπευτικό δείγμα, από το οποίο τεχνηέντως (ή και όχι τόσο) γίνεται προσπάθεια εξαγωγής συνολικών συμπερασμάτων.

Ιδεολογικά και πολιτικά, τέλος, εξαιρετικά ενοχλητικός είναι ο τρόπος με τον οποίο ο Freeman προσπαθεί να πείσει χρησιμοποιώντας επιχειρήματα αστών πολιτικών του 19ου αιώνα. Αναφερόμενος, για παράδειγμα, συνεχώς στο ότι ο εξευγενισμός έχει τόσο «θετικά» όσο και «αρνητικά» στοιχεία, αδιαφορεί τελείως για το πώς αυτά κατανέμονται. Καταφέρνει δε να ξεχνάει ότι ο εξευγενισμός είναι θετικός για έναν σπεκουλαδόρο αλλά αρνητικός για κάποιον που χάνει το σπίτι του, χωρίς να διαθέτει καν την τυπικά καλή πρόζα των απολογητών. Αντίθετα, βοηθάει άθελά του να φανεί για άλλη μια φορά η κρατούσα διάθεση ανάδειξης δήθεν νέων, πρωτότυπων προσεγγίσεων, άσχετα με το πόσο σωστές είναι, και κυρίως όταν αυτές συμβαδίζουν με τον κυρίαρχο λόγο.

Κλείνοντας τη σύντομη αυτή παρουσίαση, και μολονότι κανείς δεν μπορεί τυπικά να ισχυριστεί ότι δεν πρόκειται περί συμπτώσεως, αξίζει να αναφερθεί ότι ένα βιβλίο σαν αυτό δίνει ακόμα περισσότερο κύρος στις θέσεις του Πανεπιστημίου Columbia στη διαμάχη του με τους κατοίκους του γειτονικού Χάρλεμ. Το πανεπιστήμιο άλλωστε θέλει να επεκτείνει τις εγκαταστάσεις του μέσω ενός προγράμματος κόστους περίπου 7 δισ. δολαρίων και διάρκειας 25 ετών, για το οποίο χρειάζεται 17 εκτάρια από το Δ. Χάρλεμ. Τα σχέδιά του, φυσικά, συνεχίζουν να βρίσκουν ισχυρές αντιστάσεις από τους κατοίκους.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ

Υποψήφιος διδάκτωρ

Σχολή Αγρονόμων-Τοπογράφων

Μηχανικών, ΕΜΠ